

МИРОСЛАВ АЛЕКСИЋ

ОДЛУКЕ

Емиру Кустурици

У кишно предвечерје једног новембарског дана, обичан сиви голуб с тамним украсима на крилима и репу и зеленкастим сјајним преливом на врату с гранчицом у кљуну опрезно се кретао по клизавом бакарном симсу прозора на једној палати на Старомесном тргу у Прагу. Да није имао свог посла, вероватно око крпљења гнезда, или да је био радозналији него обичан голуб, могао је у просторији осветљеној слабом светиљком посматрати два човека у разговору. Један је седео на столици окренут радном столу леђима. На столу је било неколико књига, међу којима Кјеркегрова *Или – или*, пар исписаних листова папира са живописним цртежима на маргинама и прибор за писање. Други саговорник седео је у малој фотељи поред прозора тако да је имао прилику да види оног голуба који је одлетео баш у тренутку када почињемо да ослушкујемо овај разговор. Изгледало је као да је птицу поплашила дерњава колпортера који је доле на тргу узвикивао – Скупштина одлучилааааа... Томаш Масарик председник Чехословачкееее републикеееее...

Изгледало је као да ће Верфел сваког часа устати из фотеље. Рукама је у ваздуху правио кругове око описаних сцена, око сваке речи коју је нагласио. Из његових реченица израђале су затворске и болничке просторије, њихови чувари, боје, облици и људске физиономије и материјализовали се у ваздуху, тако да је Кафка све то посматрао понекад искосивши главу као пас који се у нешто загледао с посебном пажњом.

– У предсобљу, испред ћелије под надзором све је било пуно бедне магловите таме – говорио је Верфел. – Таква тама увек

испуњава војничке просторије. Уз њу по правилу иде мирис зноја из униформи и масти за подмазивање оружја.

– Говорите о болници, или о затвору? – упита Кафка тихо да не би прекинуо ток Верфеловог приповедања. Идеја затвора као места где се човек на дуже или краће време лишава слободе за њега је могла бити занимљива и носила је у себи једну дозу парадоксалне наде. Јер, ако постоји лишавање слободе, постоји и слобода и то је само по себи величанствено и вредело би због тога живети, макар и у затвору. Али, ако слободе не може бити, а он је мислио да не може, затвор је изгледао више као неспоразум, него као казна.

– О болничком војном затвору, тачније о ћелији у гарнизонској болници – одговори Верфел. – Такав простор у себи носи одлике три историјске установе: војске, затвора и болнице. Један човек истовремено ту може бити војник, затвореник и болесник... Дакле, на клупи су седела два војника с бајонетима на пушкама, а пред сивим вратима на којима је био прозорчић с решеткама стајао је набусити наредник. Пустио нас је да приђемо када је пажљиво погледао службени папир, неку врсту налога који му је мој каплар пружио на увид. Ни мој ауторитет војног лекара, ни то што се појављујем у званичној визити није умањило гадљив израз на његовом лицу. Забога, ми желимо да се сусретнемо с атентатором и притом немамо према њему мржње ни осветољубивости, а то је успео да закључи у трену кад смо се погледали у очи. Пацијент је доведен из тврђаве, из тамнице, пре две недеље. Преглед који сам обавио био је кратак. Сви симптоми били су јасно видљиви као у неком атласу патологије. Тешка туберкулоза, отекле жлезде, последњи стадијум, без икаквих изгледа да преживи.

На помен туберкулозе Кафка је прстима леве руке подупро чело као да се на трен уплашио да ће му глава пасти, али видело се да није губио концентрацију и да је и даље пажљиво слушао.

– Недељко Чабриновић, тако се звао пацијент – настави Верфел – имао је двадесет година. То је онај чији атентат бомбом на надвојводу у Сарајеву није успео. Прегризао је потом ампулу цијанкалија који није деловао и скочио у плитку реку у којој се није било могуће удавити.

– Иза одређене тачке не постоји могућност повратка, до те тачке треба доћи – рече Кафка.

– Мислите на то и када је реч о убиству?– упита Верфел помало зачуђено.

– Не, не мислим на убиство. Мислим на одлучност.

– Да, тај младић је судбински предодређен – рече Верфел. – Он је злочин починио у магновењу, као месечар, уз ехо

завереничких заклетви у ушима, држећи бомбу на срцу пре него што је хитнуо. А околост су се виориле заставе које су симболизовале пучку оданост надвојводи и монархији.

– Да ли вам је било негодно да уђете у његову ћелију? – упита Кафка. – Осуда и самилост живе у међусобној нетрпељивости. То је као да у једној руци држите пса а у другој мачку. Чак можда није ни важно што сте кренули у посету мишу ухваћеном у мишоловку.

– Миш из ваше параболе заправо је био авет – говорио је Верфел, песник. – Лице, руке и чаршав којим је био огрнут атентатор били су једнако бели, на моменте и прозирни. Лебдео би, али га је тежина злочина за који је био осуђен држала на земљи као што џакови песка држе корпу балона усидрену на тлу.

Кафка је понекад са усхићењем доживљавао Верфелове песме и приче. Читао их је по више пута заредом и није пропуштао да му уживо или у писмима искаже дивљење. Зато је и сада, када је слушао нешто налик извештају ратног лекара, уживао у његовом рафинираном изразу.

– Није то био костур – настављао је Верфел – него одсјај, титрај светла бледог као свитац који се гаси на длану. То што је бледо светлело у ћелији ходало је тако као да покушава у сваком кораку да навуче обућу. Заправо, ногама су недостајале негве, али и оне су негде лебделе прозирне и лаке.

– Његово стање, признаћете, било је последица дуготрајног мучења од стране иследника и тамничара – сугерисао је Кафка.

Верфел је као лутка, аутоматски, десетак пута једнолично климнуо главом, потврђујући.

– А улога лекара у таквим случајевима своди се на одржавање пацијентовог голог живота да би он могао да га проведе подносећи бесмислена мучења. – Чинило се да је Кафка циничан. – Лекар ту постоји као асистент целата и батинаша, њихов шегрт или посилни.

Неколико наредних тренутака, Верфел и Кафка су ћутали. Верфел је у себи понављао Хипократову заклетву, тражећи однекуд у њој упориште за одбрану позиције затворског лекара, а Кафка је мислио о томе како је убиство надвојводе у Сарајеву 1914. можда било међаш у његовом књижевном животу. Неколико дана после атентата започео је писање *Процеса*. И писао је, понекад грозничаво, док су се напољу смењивала годишња доба, а из новина вејали чланци о успесима славне царске војске.

– Верфел, сећате ли се мог радног стола, оног који је покушавао да ме дисциплинује? – обрати се Кафка саговорнику после дугог ћутања. – Кад сам седео мирно, водећи рачуна о положају

тела и не опуштајући се, мој сто је служио сврси за коју је намењен. Али, кад бих мало померио ноге, што је требало да значи препуштање извесној комоцији, у колена су ми се забијали одређени дрвени шилци и опомињали ме јаким болом да се смирим и усмерим на посао. Сетићете се, видели сте га у мојој соби у оном стану у Микулашовој улици. – Кафка је показивао неку изненадну ведрину као да се радује што се сетио свог стола. – Нисам имао среће са стварима – наставио је. – Свакако нисте заборавили ни онај чамца који смо ви, Макс Брод и ја називали „душомучитељем”, на оним нашим дивним младалачким излетима у природи.

– Сећам се стола, а и чамца – рече Верфел. – Ви сте заправо једини успевали да овладате тим чамцем и усмерите га куда сте хтели, а Брод и ја смо били шепртље. Али, која је улога ове ваше дигресије, заправо?

– Пада ми на ум да је било ужасно тешко пружити отпор ауторитарном и садистичком столу, као и самовољном чамцу, а тих неколико атентатора пружили су отпор царевини, тачније историји.

– Сарајевски атентатори нису ни знали какву несрећу су изазвали својим чином. И сви су говорили да жале због тога што су постали узрочници милиона погибија – рече Верфел.

– То заиста говори о њиховој бескрајној наивности и чедности – констатовао је Кафка. – Поверовали су да је њихова моћ толика да могу царевине да гурну у рат, чак и када им то није био циљ... Знате ли да је пре неколико година један илузиониста у неком малом бечком позоришту призвао на сцену духове Рудолфа Хабзбурга и Марије Вечере. Дух-девојка је био у венчаници а дух-Хабзбург у фраку. Он је гордо стајао и понављао да су обоје жртве атентата који је организовао његов отац цар те да сам никако није могао испалити у себе шест метака из своје ловачке пушке. Када је син дух најавио да ће се на сцени појавити и дух маме, царице Елизабете Баварске, која ће боље објаснити његову и Маријину смрт, али и своју, наступила је галама у сали и духови су се разбежали. Познато је да духови не воле ларму. Полицијци су, наравно, одвели илузионисту. И више га нико никада није видео.

– Шалите се Франц? – упита Верфел и не очекујући потврду.

Кафка је имао неодређен израз лица, нешто озбиљнији него што би се након такве приче могло очекивати.

– Не шалим се. Шта мислите шта би духови рекли на то што после убистава царева супруге није избио светски рат, или макар оружани напад на Швајцарску и Италију. О томе би посебно требало саслушати дух Луиђија Лукенија. Можда би покојни

италијански анархиста умео да објасни ко му је у руке стварно тутнуо шиљату турпију и послао га да у шетњи сретне слободомну Елизабету, од миља звану Сиси.

– Нисам размишљао о томе. Више ме занимају изјаве оптужених и сведока.

– Верфел, ви знате да је мој рад у Заводу за осигурање Краљевине Чешке често био несношљив. Био сам распет између радничких захтева да им се надокнади штета због повреда на раду и тежњи завода да заштити своје интересе. Понекад сам тим несрећним трудбеницима својим новцем плаћао адвокате да их заступају пред нашим заводом, да их штите од мене. Они су, изломљени или осакаћени због ништавних мера заштите на раду, долазили да моле нас да би остварили своја права. А требало је да јуришају на завод и да нас све потуку. Све, до последњег. И то не само зато што су добијали бедне надокнаде за уништене животе, него зато што је завод сматрао да је нормално да долазе и моле. Желео сам тада да postanем део неке анархистичке организације која би се посветила рушењу таквог поретка. До темеља. Тражио сам да ме неко увери да има снаге да то учини. Знате ли ону винарију коју називају *Клуб младих*? Ишао сам тамо више пута, присуствовао дружењима анархиста, слушао њихова предавања. Ћутао сам и гледао око себе, али људи би се сваке вечери разишли и то се тако завршавало. Вођа чешког анархистичко-револуционарног покрета, господин Каха, назвао ме је колосом ћутње. Шалили су се на мој рачун. Говорили су да нико не уме тако величанствено да ћути као доктор Кафка. А долазили су у ту винарију и Гелнер и Томак и Станислав Нојман и Хашек, долазили и одлазили једнако радознали, празни и беспомоћни. Најчешће сам тамо ишао с Максом Бродом. Седели смо за истим столом и он се увек успешно укључивао у разговор и био природан део тог амбијента. Ја сам, наравно, величанствено ћутао и понекад се питао да ли су у старом Египту постојали анархисти и да ли су се они тако окупљали и маштали о новом свету без фараона, првосвештеника и првополицајаца.

Верфел је веома пажљиво слушао. Понекад би широм отварао очи, подижући обрве као пред неким изненадним, необичним призором. Заправо, он је у тим тренуцима сазнавао нешто ново о свом саговорнику.

– Драги мој Франц, ја сам можда могао бити један од њих – рече Кафка, као неко ко је с муком признао неку тешку и болну истину. – И сарајевски агентатори су посећивали исте такве кружоке у својим винаријама, читали нешто од Кропоткина и Бакуњина и хтели да живе у друштву са кога ће оштрим резом

скинути обману као што касапин недвосмислено скида сало са меса. Они су и у нашем златном Прагу видели уточиште и склониште. Професор Масарик је као дивна стара квочка ширио крила под којим су се крили где год да су живели. А онај гимназијалац из Босне, који је носио име архангела, веровао је да је злочин који је починио заправо прометејски чин који ће људима отворити очи и после кога свет више никада неће бити исти. И Прометеј је био преступник, зар не? Ја сам, опет, изабрао да будем колос ћутње и да сањарим о томе да ћу једног дана са својом женом да одем у Палестину и тамо отворим кафану. То би био мој начин да променим свет. И мој подвиг. За неколико дана ћу, после свега, опет почети да радим у истом заводу за осигурање. У међувремену се срушио сав познати свет. Пропало је неколико царстава. Само ће доктор Кафка опет у исту канцеларију, за исти сто. Тако се, отприлике, завршавају моје побуне.

– Хтео сам још ово да кажем, тај Чабриновић био је заиста изузетан човек – с неком журбом и несигурношћу је говорио Верфел, плашећи се да је његова прича о на смрт болесном и изнемоглom атентатору негде изгубила нит и да можда више нема смисла да јој се враћа, посебно сада када је Кафка младе анархисте већ сместио у друштво титана, а себе у свет слабих људи, понекад (као што знамо) склоних и преображавању у бубе. – Био је обучен као страшило, а опет је зрачио отменошћу, па и елганцијом. И када га је један каплар оптужио ту пред нама, издирући се, да се наводно жалио на квалитет хране коју је у затвору добијао, он је на лепом немачком, кратко, одмерено, као неко ко заправо нема примедби на поступке који су водили његовом физичком уништењу, рекао – *Нисам се, молим, жалио.*

– Каква реченица – изусту Кафка. – Надмоћ беспомоћног, насупрот беспомоћној надмоћи. И шта се онда десило? Одвели су га батинаши?

– Однели су га – рече Верфел. – Легао је на посебно припремљена носила. Спустио се прво у сед. То је трајало дуго, а около је владала језна тишина као поред отвореног гроба. Подигао је, затим, рукама једну па другу ногу на носила. Сместио их је ту пажљиво као да одлаже лако ломљиве чаше у пригодна удубљења заштитне дрвене кутије. А онда је спустио леђа, рамена, главу... У једном тренутку дугом колико трептај погледи су нам се срели и видео сам у углу његових усана скривен благ осмех. Била је то манифестација чистог достојанства. А кад су га снажни носачи брзим кораком однели низ ходник, густу тишину је одједном заменио жагор. То је био знак да се светина ослободила страха. И ту

се завршава моја прича која би могла носити једноставан наслов – *Чабриновић*.

Колос ћутње је ћутао. Поред туберкулозе која му је дијагностикована пре више од годину дана, прошлог месеца је преболовао шпански грип који га је сасвим исцрпео. Кости лица биле су наглашеније, сиве очи повлачиле су се у дубину. На слабом светлу он је Верфелу изгледао као измучени сужањ. Овај је знао да Кафку као и Чабриновића изједа туберкулоза па му се одједном чинило да и писац *Кажњеничке колоније* (тог поподнева му је Кафка читао одломке будуће новеле) издржава казну коју му је одредило неко имагинарно, свемоћно биће против кога је устао јер није имао другог избора. Он је, мислио је лекар и писац, својим делом разоткривао ту моћ и ругао се њеној мимикрији.

– Докторе Кафка, време је да кренем. Моји пријатељи имају болесног дечака. Замолити су ме да га прегледам вечерас јер већ сутра путујем. Ово време је јако лоше за астматичаре – тихо је промрљао гост, некако више за себе.

Разговарали су стојећи. Домаћин је држао Верфелов кратки капут у висини његових рамена и чекао да овај увуче руке у рукаве. Затим му је додао шешир. На вешалици су остали дугачки црни капут и два шешира. Кафка је узео у руке један од полуцилиндара и, посматрајући га као да гледа у нешто живо, почео да говори – На захтев мог завода ослобођен сам војне обавезе у овом рату. Замислите, ја сам ослобођен а Оскар Полак је погинуо као добровољац у борбама негде на реци Сочи. Одлучио сам тада да идем и сам у некакву борбу и наравно да погинем, јер ко сам ја да живим а да Оскар не живи. Али, нису ми дозволили. Да је тај рат убио само Оскара Полака, била би то довољна несрећа и погубан резултат за цео овај век. И сада, када мислим о томе где је нестао мој најдражи пријатељ, видим пред собом онај магловити пејзаж иза Ђокондиних леђа, ону реку, мост, путић којим се упутио с пушком на рамену и својим студијама о ренесансној уметности под мишком. Тај сфумато, магла, нејасне линије... Ово је његов шешир. Носим га само у посебним, свечаним приликама када бих желео да будем бољи него што заправо јесам.

Пријатељи су се поздравили. Кафка је још неколико тренутака послушковао тихи бат Верфелових корака на степеништу, а онда је полако дошао до прозора. Опет се у њему отворила она празнина коју је накратко потиснуо долазак младог писца. Наслоњено је чело на хладно стакло и гледао на слабо осветљен трг. Падала је ситна киша, она што наизглед не пада него некако лебди у ваздуху као хладна измаглица. Ипак, на улици је било много живе него што бива по таквом времену, у то доба године. Ларму су

правили неки весели Чеси који су клицали слободи, миру и републици. Било му је жао што није могао бити део те еуфорије.

– Како би било добро кинуту с људима и бити загладан у будућност – мислио је, док је стајао је непомичан, далеко од света. Затворио је очи и превукао малим прстом преко обрва. Било је то оно стање које је једном описао у својој краткој причи *Одлуке*.